

ارزشیابی از کانونهای فرهنگی تربیتی

محمدجعفر مهدیان

کانونهای فرهنگی - تربیتی با هدف کردن و پربار نمودن اوقات فراغت دانش‌آموزان و نیز جلوگیری از کج رویها و انحرافات اجتماعی تأسیس و برنامه‌های متنوعی را از قبیل برنامه‌های فرهنگی - تربیتی، ورزشی، ادبی، علمی و مهارتی از سال ۱۳۶۶ در سراسر کشور برای رشد متعالی استعداد دانش‌آموزان ارائه نموده است. بطور کلی برنامه‌های کانونهای فرهنگی تربیتی در راستای اهداف معاونت پرورشی آموزش و پرورش و به منظور ارتقای کیفی فعالیت‌های تربیتی بوده است. این برنامه‌ها دربرگیرنده برنامه‌های جامعی است که برای هر سه مقطع تحصیلی (ابتدایی، راهنمایی و دبیرستان) طرح‌ریزی شده است. در حال حاضر بیش از ۶۰۰ کانون فرهنگی - تربیتی در سراسر کشور در طول سال تحصیلی و خصوصاً ایام تعطیلی فعال بوده و برنامه‌های گوناگونی را با توجه به شرایط سنی و خصوصیات روانی دانش‌آموزان هر گروه سنی ارائه می‌نماید. رشد و توسعه کمی و کیفی این کانونها و ضرورت احداث، تجهیز و تقویت آنها باعث توجه بیش از پیش کارگزاران و دست‌اندرکاران آموزش و پرورش شده است.

اکنون پس از گذشت قریب به ۷ سال از تأسیس کانونهای فرهنگی - تربیتی مسئولان و دست‌اندرکاران این مراکز برای تقویت و گسترش کمی و کیفی آنها قصد دارند در اعم برنامه‌ها، فعالیتها و عوامل و

عناصر تشکیل دهنده آن بازنگری مجدد و عمیقی به عمل آورده و با ارزشیابی جامعی کلیه مسائل محتوایی و اجرایی را مورد تجدید نظر قرار دهند. بدین منظور در طول سال گذشته (۱۳۷۳) پژوهش در راستای اطلاع از کارآمدی و اثر بخشی برنامه‌ها، میزان متناسب هر یک از آنها با نیازها و خصوصیات دانش‌آموزان و بررسی توازن کانونها در سراسر کشور انجام گرفته است که مختصراً به چهارچوب و نتایج آن اشاره می‌شود. سؤالات اساسی تحقیق عبارت بود از ۱- قابلیت اجرایی برنامه‌های کانونی فرهنگی - تربیتی از دید مجریان (مدیران و کارشناسان و کارشناس مسئولان) چگونه است؟ ۲- توزیع کانونهای فرهنگی - تربیتی در مناطق مختلف کشور از نظر جمعیت دانش‌آموزی به چه صورتی بوده است؟ ۳- ارزشیابی از آئین‌نامه‌های اجرایی و اداری - مالی کانونهای فرهنگی - تربیتی در رابطه با اجرای برنامه‌ها از نظر مجریان به چه صورتی می‌باشد؟ در این تحقیق با استفاده از منتهای مخصوص و فرمهایی برای ثبت مطالعات مربوط به اطلاعات بررسی شده و نیز دو پرسشنامه مجزا برای جمع‌آوری اطلاعات مربوط به مدیران و کارشناسان داده‌های موردنیاز به دست آمد. علاوه بر اینها متن گزارشهای کارشناسی استانها در مورد فعالیت‌های اجرا شده در کانونها مورد استفاده قرار گرفت. براساس اهداف تحقیق، جامعه آماری شامل دو قسمت کلی بود. از یک طرف کلیه ساختار مکتوب و مدون کانونها

اعم از برنامه‌ها و دستورالعملها و از طرف دیگر مدیران و کارشناسان و کارشناسان مسئولان کانونهای فرهنگی - تربیتی در سراسر کشور را دربرگرفت. نمونه آماری در این تحقیق شامل قسمت اول یعنی کل جامعه آماری بود همچنین ۲۰۰ نفر از کارشناس مسئولان و کارشناسان و مدیران کانونهای فرهنگی - تربیتی را دربرگرفت. با استفاده از شاخصهای آماری توصیفی مانند درصدگیری محاسبه میانگین، انحراف معیار و تعیین میزان فراوانی و رسم جداول و نمودارهای مربوطه و نیز برخی از شاخصهای آمار استنباطی مانند تحلیل واریانس، آزمون نسبت و بخشی از داده‌ها که از پرسشنامه‌ها استخراج شد تجزیه و تحلیل گردید. همچنین به منظور شیوه‌های تحلیلی محتوای برنامه‌ها از تکنیکهای تحلیل محتوا در بعضی موارد استفاده شد.

نتایج بدست آمده از داده‌های تحلیل شده سؤال اول تحقیق موارد زیر را نشان می‌دهد: اولویت‌بندی کلی با توجه به معدل متوسط امتیازات نشان داده است که برنامه‌های زیر در مجموع به ترتیب دارای اولویتهای یک تا پنج می‌باشند.

- ۱- برنامه اعضا
- ۲- برنامه جوانه‌ها
- ۳- برنامه جوانان
- ۴- برنامه تشکیلات دانش‌آموزی
- ۵- برنامه‌های عمومی و کلی

حاصل آنالیز واریانس رگرسیون چندگانه بین متغیرهای مستقل زیر و متغیر وابسته متوسطه امتیازات برنامه این بود که هیچگونه رابطه معنی‌داری بین استان، نوع مسئولیت سابقه خدمت آموزش و پرورش، سابقه خدمت در کانون و دوره‌های ضمن خدمت و امتیازات بدست آمده در مورد هر یک از برنامه‌ها وجود ندارد. در ادامه جمع‌آوری اطلاعات و نتایج بدست آمده در مورد هر یک از برنامه‌های پنج‌گانه کانونها نکات زیر معلوم شده است.

برنامه جوانه‌ها: از نظر موارد استقبال از برنامه جوانه‌ها به ترتیب بازیهایی

گروهی و جمعی، جنگ جوانه‌ها، مراسم استقبال، اتاق اندیشه و تلاش و اتاق قصه مشخص شده است. از نظر امکان اجرای برنامه‌ها به ترتیب جنگ جوانه‌ها، بازیهایی جمعی و گروهی، اتاق اندیشه و تلاش، اتاق قصه، و مراسم استقبال معلوم شده است. دختران بیشتر از پسران از برنامه جوانه‌ها استقبال می‌کنند (۷۰ درصد در مقابل ۲۰ درصد) در مورد زمان اجرای برنامه جوانه‌ها بیشتر از سایر موارد صبحها را انتخاب کرده‌اند.

برنامه اعضا: از نظر استقبال از بخشهای برنامه اعضا بخشهای ورزشی، هنری، فنی - مهارتی، فرهنگی، علمی و ادبی مشخص شده است. اولویت‌بندی برنامه اعضا نشان می‌دهد که در بخشهای مختلف رشته‌های زیر در اولویت بوده است. در بخش علمی زبان خارجه و کلاسهای تقویتی، در بخش فرهنگی قرآن احکام و نهج‌البلاغه، در بخش هنری، خوشنویسی، تئاتر، نقاشی و طراحی و سرود، در بخش ورزشی فوتبال، تنیس روی میز، والیبال، شنا و در بخش ادبی، شعر، قصه‌گویی، نقد و بررسی کتاب مشخص شده است.

از نظر گروههای استقبال کننده، گروه دختران راهنمایی، پسران راهنمایی، دختران متوسطه و پسران متوسطه مشخص شده است. از نظر زمان پیشنهادی برای اجرای برنامه اعضا بیشتر از کلیه زمانها، بعد از ظهر با ۴۶ درصد مشخص شده است.

برنامه جوانان: از نظر استقبال از بخشهای مختلف برنامه جوانان به ترتیب بخشهای زیر مشخص شده است: مجمع بحث و انتقاد و بازدیدهای علمی، کلاسهای تقویتی و پیش‌کنکور و همایش. موضوعات مورد بحث در مجمع بحث و انتقاد شامل موضوعات زیر بوده است، دینی - فرهنگی، روانی - تربیتی، سیاسی، فنی - مهارتی، اقتصادی - اجتماعی، هنری، ادبی، ورزشی و بهداشتی. گروههای استقبال کننده از برنامه جوانان از نظر جنسیت ۶۶ درصد

پسران و ۴۶ درصد دختران را در بر می‌گرفت. زمان پیشنهادی برای اجرای برنامه جوانان نسبت به سایر زمانها به بعد از ظهرها، با ۲۷ درصد دارای بیشترین فراوانی تعیین گردیده است.

برنامه تشکیلات دانش‌آموزی: داده‌ها نشان می‌دهد ۷۲ درصد کانونها از نمونه آماری - برنامه تشکیلات دانش‌آموزی را اجرا کرده‌اند - این درصد براساس نظر مجریان برنامه بیان شده است به هر حال اجرای برنامه تشکیلات دانش‌آموزی، با درصد مربوطه، بدون هیچگونه اطمینان از درستی و نادرستی واقعی جزئیات اجرایی آن مطابق دستورالعملهای مربوطه از طرف گروه نمونه آماری مطرح شده است.

گروههایی که از این برنامه استقبال کرده‌اند به ترتیب شامل گروه کتابخانه، نماز، تعاون و امداد، مراسم ایام... ادبیات، انتشارات و تبلیغات بودند. از عمده‌ترین مشکلات این برنامه، عدم امکان هماهنگی بین فعالیتهای برنامه تشکیلات دانش‌آموزی و همچنین فقدان امکانات لازم خاص هر گروه بوده است. در زمینه حذف و اضافه بخشهای مختلف و تشکیلات دانش‌آموزی، ادغام بعضی از گروهها مانند بهداشت و امداد، تبلیغات و مراسم ایام... اضافه کردن گروههای انتظامات، برگزارکنندگان اردو و برگزارکنندگان مسابقات مطرح شده است.

برنامه‌های عمومی و کلی

در مورد برنامه‌های عمومی و کلی اظهار نظرات مختلف و پراکنده‌ای مطرح شده است که بخشی از آنها شامل موارد زیر بوده است.

- ایجاد و توسعه ویدئو کانونها در سطح وسیع در کانونها و تولید و توزیع نوارهای ویدئویی و پروژکتور جدید و مناسب

- استقرار آسمان‌نما در کلیه کانونها
- برگزاری اردوهای بلند و کوتاه مدت.
- تدوین دستورالعمل اجرایی و مالی
برای کل برنامه‌های عمومی و کلی
- برگزاری مسابقات مختلف به عنوان

یکی از بخشهای خاص برنامه‌های عمومی و کلی

برای پاسخگویی به سؤال دوم تحقیق و نتایج زیر حاصل شده است:

با استفاده از اطلاعات و آمارهایی که ادارات کل آموزش و پرورش استانها در پایان سال ۷۲ ارسال داشته‌اند و همچنین آمار مربوط به جمعیت دانش‌آموزی و زرات آموزش و پرورش در سال مذکور و ارتباط دادن این دو با یکدیگر، نتایجی به صورت آمارها و نمودارها در این مجموعه ارائه شد تا وضعیت کلی کانونهای هر استان در مقایسه با دیگر استانها مشخص شود و میزان درصد هر یک از برنامه‌های پنجگانه کانونهای هر استان با استفاده از داده‌های اطلاعاتی که قبلاً اشاره شد برای برنامه‌ریزان اطلاعات مناسبی را فراهم کرده باشد و نتایجی را در اختیار دست‌اندرکاران استانها و نیروهای اجرایی کانونها قرار دهد.

نمودار دانش‌آموزان جذب شده به کانونها نسبت به کل دانش‌آموزان کشور در سال ۷۲ نشان می‌دهد که تعداد ۹۵۸۴ ر ۶۴۰ نفر یعنی ۲۹ درصد جمعیت دانش‌آموزی ۱۶۵۶۲۸۷۹ نفری کشور به نحوی جذب فعالیتهای متنوع کانونی شده‌اند.

- نمودار درصدی کانونهای هر استان نسبت به ۶۲۵ باب کانونهای کل کشور در سال ۷۲ بیانگر میزان درصد توزیع کانونها در استانهای کشور می‌باشد. که با رتبه‌بندی آنها به ترتیب به اسامی این استانها برمی‌خوریم: خراسان، اصفهان، فارس، آذربایجان غربی، کرمان، سیستان و بلوچستان، مازندران، آذربایجان شرقی، خوزستان، یزد، کرمانشاه، گیلان، چهارمحال و بختیاری، بوشهر، شهرستانهای استان تهران، کردستان، لرستان، مرکزی، زنجان، سمنان، اردبیل، ایلام، هرمزگان، همدان شهر تهران، کهگیلویه و بویراحمد.

- نمودار درصد دانش‌آموزان جذب شده به کانونهای هر استان نسبت به جمعیت دانش‌آموزی استان بیانگر این است که در هر استان چه درصدی از دانش‌آموزان به

نحوی جذب فعالیت‌های کانونها شده‌اند. که در یک رتبه‌بندی می‌توان به این ترتیب به استانها اشاره کرد: سیستان و بلوچستان، گیلان، لرستان، اردبیل، ایلام، بوشهر، مرکزی، مازندران، سمنان، کهگیلویه و بویراحمد، آذربایجان شرقی، شهر تهران، زنجان، همدان، خراسان، کرمان، چهارمحال و بختیاری، خوزستان، کرمانشاه، فارس، شهرستانهای استان تهران، آذربایجان غربی، اصفهان، یزد، هرمزگان، برای پاسخگویی به سؤال سوم تحقیق نتایج زیر حاصل شده است:

- چگونگی تأسیس و راه‌اندازی کانونها به پیشنهاد اداره آموزش و پرورش و موافقت مدیر کل استان با ۴۲ درصد، بالاتر از سایر پیشنهادها مطرح گردیده بود.

- نحوه انتخاب و عزل مدیر کانون به پیشنهاد معاون پرورشی اداره و تایید کارشناس مئول کانونها و ابلاغ رئیس اداره با فراوانی ۴۲ درصد بالاتر از سایر پیشنهادها بیان شده است.

- نحوه انتخاب و انتصاب و عزل کارشناس مسئول کانونها با ۴۷ درصد، بیشتر از سایر پیشنهادها به پیشنهاد معاون پرورشی اداره کل و تایید مدیرکل استان و ابلاغ دفتر مرکزی کانونهای فرهنگی - تربیتی وزارتخانه مطرح شده بود.

- ساعات کار کانون به صورت ۱۲ - ۸ و بعدازظهر ۶ - ۲ بالاتر از سایر پیشنهادها با ۴۰ درصد به عنوان بیشترین اظهارنظر عنوان شده بود.

- شیوه جذب دانش‌آموزان به کانون به صورت معرفی ستاد تربیتی مدرسه، معرفی والدین دانش‌آموزان، مراجعه خود دانش‌آموزان مجموعاً با ۵۱ درصد مطرح شده بود.

- پرداخت حق‌الزحمه و اضافه کاری مسئولان و مدیران به صورت اضافه کار واحدهای آموزشی با ۵۵ درصد بیشتر از سایر پیشنهادها بیان شده بود.

- در ارتباط با پیشنهاد و تغییر و اصلاح مواد و مطالب اساسنامه و آیین‌نامه اجرایی

و بالفعل کانونها در کل کشور ابلاغ شود. در این زمینه نکته مهم استنتاج شده نشان می‌دهد که کانونها در این مقطع زمانی می‌باید به سمت نوعی خودفعالی گرایش پیدا کنند. به این معنی که هریک از کانونها در سراسر کشور مطابق با آمادگیهای فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی و نیز شرایط اقلیمی به اجرای برنامه‌های مختلف بپردازند. بنابراین سیاستها باید به گونه‌ای باشد که محدودیتی در اجرای برنامه‌ها مطابق با موقعیتهای مناطق ایجاد نکنند و برنامه‌های پیشنهادی از چنان انعطافی برخوردار باشند تا مجریان در کلیه نقاط کشور بتوانند آنها را به طور مطلوب و شایسته اجرا کنند. طبیعی است این سیاست هم موجب بروز خلاقیت کارکنان شاغل در کانون شده و هم زمینه رقابت بین کانونهای مناطق و استانها را برای فعالیت بهینه فراهم می‌کند. براساس نظرات کارشناسانه که در جریان تحقیق به دست آمده پیشنهاد می‌شود اجرای برنامه‌های کانونها به گونه‌ای باشد که با در نظر گرفتن موازین و مقررات ضروری، چهارچوب غیررسمی خود را حفظ کرده و روشها و سیاستهایی جهت‌دار اعمال شود تا کانونها به سمت مراکز صرفاً آموزشی و آموزشگاهی سوق داده نشود. در نظر

داشتن اصل «برنامه‌ریزی برای اوقات فراغت دانش‌آموزان» برای هر گونه طرح و برنامه‌ای ما را در رسیدن به اهداف کانونها یاری خواهد داد چه فضای کانونها مسی‌بایست از چنان جذب و کششی برخوردار شود که نیازهای دانش‌آموزان را در ابعاد مختلف تامین نماید. در ادامه پیشنهادهای، محقق در ارتباط با هر یک از برنامه‌های پنج‌گانه به طور جداگانه مبتنی بر یافته‌های تحقیق، پیشنهادهایی را در گزارش تحقیق ارائه داده است. در مجموع پیشنهادهای کلی در ارتباط با مجموع برنامه‌ها به شرح زیر می‌باشند:

۱- حمایت همه جانبه از کانونها با توجه به تثبیت ساختار سازمانی، تصویب تشکیلات سازمانی اختصاص بودجه کافی

و مالی پیشنهادهای ذیل بیان شده است: در اساسنامه، کانونها درجه‌بندی شده و برای هر مقطع به طور جداگانه دستور العمل خاص تدوین شود اساسنامه طوری در جریان اسناد مثبتة آموزش و پرورش قرار گیرد که ضمانت اجرایی داشته باشد. بهتر است با توجه به موقعیتهای و شرایط اقلیمی، اجتماعی مناطق، این‌نامه‌ها از انعطاف‌پذیری لازم برخوردار باشند.

پیشنهادهای:

از آنجا که برای هر یک از قسمتهای مختلف برنامه‌ها نظرها و پیشنهادهای استخراج شده در فصل چهارم گزارش تحقیق ارائه شده است. محقق از نظرات مضاعف خودداری کرده و صرفاً به دلیل برداشتی که از مجموع فعالیت‌های انجام گرفته، بدست آمده، کلیاتی را پیرامون برنامه‌های پنجگانه کانون و تحقق اهداف آن بیان می‌نماید. در زمینه ارزشیابی از برنامه‌های کانونها از دیدگاههای مختلف مجریان برنامه‌ها، متخصصین و استادان دانشگاه و همچنین به استناد آمار و ارقام موجود، باید اذعان کرد این تحقیق گام مهمی بود که چشم‌اندازهای تازه‌ای را برای تلاشهای بیشتر به منظور تقویت برخی عوامل در کنار تجدید نظرهای عوامل دیگر به روی دست‌اندرکاران و برنامه‌ریزان باز

نمود. در این مورد محقق با استفاده از یافته‌های بدست آمده به این نتیجه رسیده است که لازم است فرآیند ارزشیابی به عنوان یک امر مهم در دستیابی به اهداف پیش‌بینی شده، همواره در کنار سایر عوامل طرح و برنامه کانونها را تأمین نماید. بدیهی است این هم در صورتی تحقق پیدا می‌کند که از این مشکل صوری و کتی که صرفاً به بررسی‌های آماری پرداختند و نوعی کنترل و نظارت را بر اجرای برنامه‌ها در کانونهای کشوری اعمال می‌نماید فراتر رفته و با توجه به یافته‌های جدید دانش روز و هماهنگی با نیاز و خصوصیات دانش‌آموزی طرحها و برنامه‌های آن روز شده و متناسب با امکانات و شرایط بالقوه

برای تأمین نیازهای مالی و ...

۲- افزایش و گسترش فضاهای مختلف برای اجرای هریک از ریزبرنامه‌های پنج‌گانه کانونها

۲- افزایش و تربیت نیروهای انسانی ماهر، مجرب و متخصص در زمینه هر یک از آموزشهای برنامه‌های پنج‌گانه

۴- تأمین و تجهیز هرچه بیشتر و کاملتر کانونها اعم از وسایل آموزشی (شامل: نوارهای صوتی و تصویری، انواع رسانه‌های آموزشی و کمک آموزشی، انواع کتابهای کتابخانه‌ای و ...)

۵- محدود شدن طرحها و برنامه‌های جدید و تقویت کیفی برنامه‌های در حال اجرا

۶- معرفی هرچه بیشتر و بهبود کانونها، در رسانه‌های همگانی و وسایل ارتباط جمعی به منظور تعیین و تشخیص شایسته ماهیت و جایگاه کانونهای در انزهان عمومی به ویژه والدین دانش‌آموزان

۷- برنامه‌ریزی و طرح‌ریزی به منظور تفکیک کانونها به صورت کانونها دخترانه و پسرانه و همچنین به تفکیک مقاطع تحصیلی